

ПОЛЬСЬКІ ЛІБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИ ТА УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ГАЛИЧИНІ У 80-х рр. ХІХ ст.

У 1880 р. австрійська провінція з химерною назвою „Королівство Галичини та Лодомерії з Великим князівством Краківським“ (далі — Галичина) налічувала близько 6 млн. мешканців. Її національний склад був безнадійно (з точки зору можливості його позитивного розв'язання) переплетений: 45,4 % населення становили поляки, 42,8 % — українці, 11,5 % — євреї (подано за віросповіданням, відповідно — римо-католики, греко-католики, іудеї)¹. Жодна з національних груп не вважала своє становище задовільним. Суспільно-політичне життя Галичини характеризувалося політичною диференціацією на тлі поглиблення українсько-польських суперечностей.

Протягом 80-х рр. у спектрі галицьких політичних сил зростала вага польських ліберал-демократів, об'єднаних навколо краківської газети „Reforma“ („Nowa Reforma“). Ключовими фігурами виступали Я.Червінський (власник газети), А.Асник, Б.Лютостанський, М.Павліковський, Т.Романович, Т.Рутовський². Відсутність чіткої лінії діяльності, тісно пов'язаний зі шляхетською ментальністю світогляд лідерів довго залишали польських ліберал-демократів у невиразному становищі квазі-опозиції консерваторам. Для протистояння соціалістичним теоріям обидві течії створили спільний антиреволюційний фронт, порозумівшись на платформі „органічної праці“, яка, у свою чергу, передбачала дотримання засади національної солідарності. В умовах Східної Галичини, де політика оберталася навколо українсько-польських відносин, ця засада ставала визначальною. Але збереження такого стану загрожувало ліберал-демократам цілковитою втратою самостійності у політиці. Один із кореспондентів Вл.Чарториського 18 жовтня 1882 р. констатував, що „доступовці (ліберал-демократи — М. М.) не мають предмета до боротьби зі станьчиками (краківськими консерваторами — М. М.), втрачають основу, не вміють спромогтися на щось позитивне“³.

Усе ж розвиток подій у Галичині у 80-х рр. дав польським ліберал-демократам шанс зміцнити політичні позиції, „втекти“ з-під опіки консерваторів і зайняти самостійне місце у спектрі політичних сил. Цей шанс, головним чином, був пов'язаний із формуванням та активізацією нових суспільно-політичних течій (соціалісти, українські радикали, активізація

¹[Барвінський В.]Досліди з поля статистики // Діло, Львів. 1882. Ч. 90. 20 листопада (2 грудня).

²Докладну характеристику польських ліберал-демократів, зокрема — їхніх ідеологічних засад, дискусій із консервативним табором, а також чинників, які визначили специфіку польського ліберального руху в Галичині, див: *Ludwikowski R. Szkice na temat galicyjskich ruchów i myśli politycznej (1848-1892)*. Warszawa; Kraków, 1980. S. 150-164; *Janowski M. Inteligencja wobec wyzwań nowoczesności: dylematy ideowe polskiej demokracji liberalnej w Galicji w latach 1889-1914*. Warszawa, 1996.

³Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 7267, s. 685.

селянського середовища, формування національно-політичної програми греко-католицької церкви тощо), які заперечували монополію консерваторів на владу в Галичині. Останні, втрачаючи ґрунт під ногами, хаотично шукали шляхи виходу із кризи. Природно, такий стан сприяв зростанню політичних аспірацій антиконсервативної опозиції.

Елементом міжпартійної боротьби, яка розгорнулася в польському таборі у 80-х рр., стало українське питання. В умовах швидкого загострення українсько-польських відносин усі польські політичні угруповання виступили із власними концепціями вирішення цієї проблеми, прагнучи схилити на свій бік певні суспільні верстви, відтак — отримати додаткові голоси на виборах. Ситуація цьому сприяла. Галицьке громадянство було стурбоване перспективою міжнаціонального конфлікту, який міг перекреслити всі плани, як національно-політичні, так і особисті. Поступово зростало переконання, що українсько-польське порозуміння відповідало б інтересам обох сторін. Для польських ліберал-демократів воно мало особливе значення, бо підкріпило б їхні прагнення виступати репрезентантами загальнопольських інтересів⁴, певною мірою унезалежнило б від переважаючого впливу консерваторів, а також уявлялося необхідною умовою реалізації таких програмних гасел, як розширення автономії Галичини, проведення економічних і освітніх реформ.

Спираючись на традицію політичної боротьби зламу 60-70 рр., ліберал-демократи у питанні польсько-українських стосунків намагалися знайти проміжний варіант: між позицією станьчиків, які декларували необхідність часткових поступок українцям, позицією подоляків (східногалицької шляхти), які заперечували наявність міжнаціонального конфлікту, та позицією соціалістів (радикалів), які вирішення національного питання узалежнювали від докорінного зламу існуючого економічного, соціального і політичного устрою. Пропагована ліберал-демократами концепція полагодження міжнаціональних відносин у Галичині ґрунтувалася на таких постулатах: а) українсько-польські стосунки мають характер міжнаціональних, б) українсько-польське порозуміння необхідне з огляду на спільні загальнонаціональні інтереси (протистояння російській загрози), в) міжнаціо-

⁴На всепольській нараді ліберально-демократичних сил, яка відбулася 17 березня 1882 р. у Вроцлаві, галицькі делегати пов'язали реалізацію державницької програми з вирішенням українського питання. В інструкції, яку вони отримали від своїх лідерів у Галичині, окремо обумовлювався „стосунок з русинами“, зокрема, наголошувалося на необхідності порозуміння з останніми у той спосіб, „аби ми одні одним допомагали, а принаймні не перешкождали“. Для того пропонувалося зняти з обговорення питання майбутніх державних кордонів Польщі, узалежнити його від бажання вже вільних народів. Виконуючи ці настанови, галицькі делегати відхилили пропозицію представників Королівства Польського включити до „Кардинальних засад“ (заключний акт наради) постулат про відновлення Речі Посполитої як кінцевої мети польського національного руху. Згодом, один із членів галицької делегації Я. Франковський, очевидно намагаючись підкріпити позицію галичан в українському питанні реальними кроками, у листах до Т. Романовича від 25 квітня. 16 травня, 27 червня 1882 р. запитував, „чи не вдалося досягти ближчого порозуміння з русинами“ (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі — ЛНБ НАН України), від. рукописів, ф. 5 (Оссолінські), спр. 6826/II, арк. 1-3, 7-10, 12, 19, 31).

нальне порозуміння повинно ґрунтуватись на системі взаємних поступок, г) українсько-польське порозуміння має стати етапом відновлення політичної та духовної унії. Таким чином, окрім задоволення політичних інтересів, ця програма претендувала на універсальність ще й у сенсі психологічному, бо намагалась врахувати менталітет обох народів. Для українців важливою була констатація національної окремішності, для поляків — збереження унійної традиції. Проте, лідери польської ліберал-демократії не усвідомлювали, що саме ці положення є стрижнем, пружиною українсько-польського протистояння, а намагання їх поєднати лише поглиблює конфлікт.

Найбільш повно погляди ліберал-демократів на українське питання були викладені у брошурі Я. Червінського „Polityka nerwów”. Автор виходив із засади, що „унія з Руссю — справа першорядна”, оскільки сприятиме зміцненню антиросійського фронту. Перетворення „руського питання” у національне Я. Червінський пов’язував із „духом часу”, з яким закликав рахуватися. Він стверджував, що поляки як сильніша сторона повинні ініціювати угоду акцію. Складовими частинами „угоди” мислилися: покращення стосунків між польським „двором” (сільським осередком землеводноліської шляхти) і українською плебанією — „потужним чинником впливу на люд”, запровадження на всій території провінції обов’язкового вивчення двох мов, територіальне переміщення урядників (як „ліки” проти „москвофільства”), поділ Галицького сейму на дві національні курії, зміна офіційної назви провінції на „польсько-русинський край”. Останнє мало засвідчити визнання поляками не тільки етнографічної, але й політичної історії „Русі”, відтак — стати „елементом суспільного виховання, політичного, національного, польсько-русського”. Водночас Я. Червінський відкидав ідею адміністративно-територіального поділу Галичини за національним принципом, вважаючи неможливим для обох сторін безболісне, справедливе проведення кордону в умовах мішаного населення. Відзначалося також, що поступки з боку поляків не можуть бути безумовними. „Русини” повинні прийняти новий календар, а „в ім’я правди та єдності з Європою” звертись свого алфавіту на користь латинки. Найкращим кандидатом на роль ініціатора угодової акції Я. Червінський називав Ф. Смольку — послідовного прихильника збереження унійної традиції⁵.

Стоячи перед спокусою зіграти власну роль у політиці, Я. Червінський звернувся з листами до лідерів українського народовського руху С. Качали і В. Барвінського⁶. Проте, якщо Качала рішуче відмовився бути спільником Я. Червінського (різке обурення в нього викликало домагання зміни календаря та алфавіту)⁷, то В. Барвінський пропозицію про співпрацю

⁵ [Czerwiński J.] Polityka nerwów. Kraków, 1882. S. 20-27 (підпис: А. Z. Вказівку на авторство знаходимо у листі Я. Червінського до В. Барвінського від 24 жовтня 1882 р. [ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11 (Барвінські), спр. 3865, арк. 1]).

⁶ У листах до С. Качали і В. Барвінського від 24 жовтня 1882 р. Я. Червінський презентував свою брошуру, розвивав погляди на шляхи еволюції українсько-польських відносин, акцентуючи на необхідності збереження унійної традиції, яку вважав природною, виникаючого з обопільного почуття „мішаної крові” („спільної крові”) [ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 3864, арк. 1-1зв; спр. 3865, арк. 1-2).

⁷ Там само. Спр. 3864, арк. 2-2зв. (лист Я. Червінського до С. Качали, 8 листопада 1882 р.).

не відкинув. Шукаючи способи перетворення народовців у впливову незалежну політичну силу, він розумів, що чисто відпорна щодо поляків політика, якої дотримувалися старорусини, малоефективна. Уже сама готовність певних польських сил до співпраці з українськими народовцями сприяла утвердженню серед галицького громадянства думки про значимість останніх. Оптимальною для народовців В. Барвінський вважав політику лавірування у стосунку як до старорусинів, так і польських політичних угруповань. Контактів між народовцями і польськими ліберал-демократами сприяли близькі світоглядні концепції, а також приблизно однакове місце, яке згадані угруповання займали в національних таборах. Одні й інші стояли перед необхідністю унезалеження від панівних „партій“, відповідно — старорусинів і унєвчиків. За таких умов розіграння карти міжнаціональних стосунків видавалося політично доцільним.

В. Барвінський відповів обширним листом-меморіалом, у якому окреслив своє бачення стану та перспектив міжнаціональних відносин у Галичині. Вихідною була теза, що „руська справа, як справа самостійного народу, є надто складною та різномірною, аби далася охопити однією формулою чи залагодити одним словом“. В. Барвінський розкритикував полонізаційну політику правлячої в Галичині польської „партії“, яка загострює конфлікт, знищує сили двох народів. Польсько-українська ворожнеча, стверджував він, паралізує будь-які реформи, спрямовані на піднесення матеріального та освітнього рівня народу, сприяє поширенню революційно-соціалістичних теорій. Констатувалося, що міжнаціональні непорозуміння роблять поляків і українців беззахисними перед зовнішніми ворогами (йшлося про Росію та Німеччину). Водночас В. Барвінський наголошував, що Галичина має всі шанси стати „точкою Архімеда“ двох народів, а поступки з боку поляків галицьким українцям були б належно оцінені на Надніпрянщині, послаблюючи у такий спосіб російські впливи і ставлячи на порядок денний у Росії питання становища поляків і українців. Наявна ж польська політика навпаки штовхає галицьких українців в „обійми Москви“. В. Барвінський закликав поляків усвідомити, що їхні національні інтереси вимагають, аби „русини у всій повноті розвинулися як самостійна національність“. Він відкидав „згоду“ на рівні публіцистики, наголошуючи, що найвідповіднішим полем нормалізації українсько-польських стосунків є автономічні інституції, зокрема сейм, і „тут повинна ця справа набрати форм видимих, наочних, а не голосливих“; українці не можуть погодитися на „імлісту унію“. Першим кроком до тривалої українсько-польської співпраці, на думку В. Барвінського, могли би стати сеймові вибори 1883 р. Але для того поляки мають створити умови, „аби до сейму ввійшли такі русини, які, щиро стоячи за свою національність, ...не тільки би хотіли, але інтелектуально могли працювати і то тяжко працювати у сеймі для добра краю“⁸. Усвідомлюючи нагальну потребу для народовців отримати місця в сеймі (це відкривало шлях до великої політики), В. Барвінський зумів переступити існуючі в українському суспільстві стереотипи.

Для народовців перспектива отримати сеймові мандати взамін на розрив зі старорусинами була привабливою, але реалії суспільно-політично-

⁸ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 3430, арк. 1-5 (лист В. Барвінського до Я. Червінського, 4 листопада 1882 р.).

го життя Галичини все ж брали гору. Небезпідставними були побоювання, що різка сепаратизація від старорусинів і ставка на певну польську політичну силу похитне й так неміцні на той час позиції народовців в українському суспільстві, виштовхне народовський рух на політичний маргінес. На боці старорусинів залишалися симпатії більшості українського галицького суспільства, зокрема провінційного духовенства. Судовий процес 1882 р., спроби латинізації греко-католицької церкви, непоступливість польської сеймової більшості в мовно-освітній сфері тільки посилили серед українців антипольські настрої. З іншого боку, польські ліберал-демократи були силою опозиційною, яка не мала реальних важелів впливу на політику. Їхня соціальна база залишалася вузькою. Зрештою, позиції самого Я. Червінського навіть у ліберально-демократичних колах були обмеженими. Його намагання говорити від імені цілого польського суспільства не сприймалися всерйоз. Як свідчить листування з В. Барвінським, а також газетні публікації, Я. Червінський дивився на українсько-польський конфлікт із переломленою кризою подільську візію краківської перспективи, залишаючись надто далеким від розуміння реалій міжнаціональних стосунків у східній частині провінції⁹. Редагуючи „Діло“, В. Барвінський виходив насамперед із потреби піднесення національної свідомості українського населення. Лише на цьому шляху народовський рух мав політичні шанси. Видавці „Діла“ мусили рахуватися з настроями українського суспільства, яке виходило за межі патріархального світобачення, прагнуло позбутися польської опіки, самоутвердитися. „Інакше пишете приватно, а інакше друкуєте. За листи хочеться Вас обійняти, а Діло що?“ — із жалем відзначав Я. Червінський¹⁰.

В умовах утвердження національної самосвідомості опікунські домагання польських діячів породжували серед українців протест. У поглядах самого Я. Червінського у ході дискусії поступово переважала формована століттями щодо українського населення ментальність польської політичної еліти. „Під унією з Руссю я не міг розуміти жодної кодифікованої унії, — писав невдовзі Я. Червінський, — ... мені йшлося тільки про уніатський, про приязний настрій замість антагоністичного. Така унія мусить передувати реформам, бо інакше без цього настрою не може бути мови про спільну працю над реформами в автономічних інституціях, бо без уніатського настрою з Вашого (українського — М. М.) боку наші доступ до тих інституцій будуть Вам навіть у міру можливостей перепиняти“¹¹. Наро-

⁹ Серед іншого стверджувалося, що „вільна, і щаслива, і безпечна Русь є можлива тільки в польсько-руській федерації“, і якщо це стане „догматом“, тоді „згода“ буде „справою однієї хвили“. Польські ліберал-демократи традиційно трактували українську інтелігенцію, як щось чуже інтересам простого народу, відтак — чинник напруги. Натомість „люди“, у середовищі якого начебто живе „стара згода“, належало оточити опікою інтелігенції (на практиці — польської шляхти) (ЛІНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 3865, арк. 3-6 (лист Я. Червінського до В. Барвінського, 8 листопада 1882 р.); *Czego żądają Rusini? // Reforma, Kraków. 1882. №270. 25 listopada; Słowo w kwestyi ruskiej (Głos z kraju) // Nowa Reforma, Kraków. 1882. №3. 1 grudnia; Czego żądają Rusini? // Nowa Reforma. 1882. №13. 14 grudnia.*)

¹⁰ ЛІНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 3865, арк. 7 (лист Я. Червінського до В. Барвінського, 19 листопада 1882 р.).

¹¹ Там само. Арк. 8.

довці погоджувалися вести переговори тільки за умови конкретних поступок. Попереднє декларування у стосунку до поляків, зокрема — до польського Центрального передвиборчого комітету, „поєднавчого настрою“ загрожувало народовцям втратою авторитету, вело б до зміцнення старорусинів. Останні послідовно дотримувалися щодо поляків відпорної тактики, що, слід зазначити, упродовж певного періоду суттєво додавало „старій партії“ життєвої енергії. Просування народовців до великої політики у 80-ті рр. залежало не стільки від поляків, скільки від рівня національної свідомості українського суспільства та готовності старорусинів публічно визнати їх рівною собі „партією“. Саме про це йшлося на ініційованих В.Барвінським угодових переговорах між народовцями та старорусинами, які тривали у березні-листопаді 1882 р. і виявилися плідними.

Офіційною відповіддю народовців авторові „*Polityki nerwów*“ стала стаття „Політика шовінізму“, надрукована в газеті „Діло“. Загострення міжнаціональних стосунків у Галичині її автор (імовірно В. Барвінський) пов'язував з позицією польських політиків, які „на ділі говорять лише про минувшість, а не про будучність, а навіть не про теперішність“. Народовці воліли йти на контакт з тими польськими політичними угрупованнями, які мали реальну владу. Відзначалося, що „краківська партія“ з усіх польських сил найменшою мірою заряджена шовінізмом, хоча і є „наслідницею старошляхетських елементів давньої Польщі“. До того, на думку автора статті, спричинилася послідовна і виважена реалізація станьчиками „практичної органічної праці“, а також володіння реальною владою, яке диктує прагматичний світогляд. Натомість шовінізм є характерним для східногалицьких „партій“, які, намагаючись підірвати політичну монополію станьчиків, зводять свою програму до низки „різких і шумних фраз“ про польську державну ідею. Домагання поляків про зміну календаря й азбуки трактовано як прагнення обмежити національну свободу українців. „Річ отже ясна, — писало „Діло“, — що сею дорогою присвоюють собі поляки якийсь рід опікунства над нами, а тим вражають наші чувства народної самостійності. Вони хотіли б мати русинів по-своmu моделю і по-своій вподобі, а русини знов хочуть бути народом своєї волі і самостійності...“. Народовці відкидали польсько-українське порозуміння на унійних засадах, пов'язуючи „згоду“ з досягненням повної національної свободи й рівноправності, реалізованої шляхом поступок з боку пануючої сторони, тобто поляків. Вони також не були схильними розглядати можливий українсько-польський компроміс у Галичині як угоду між двома народами, наголошуючи, що в Австрії мешкають лише невеликі їх частини. Українсько-польський конфлікт, стверджувалось у статті, має тривалу історію, а тому його не вдасться поладити „в одній хвилі, одним словом, одним почерком пера“. Крім того, ніколи не можна до кінця вичерпати, закріпивши пунктами якнайширшої угоди, потреби національного розвитку. Відтак „на ділі не може ще ходити про згоду остаточну і по всі часи заключену, але про спосіб обопільного пожиття, про *modus vivendi* між галицькими поляками та галицькими русинами“. Базовою площиною порозуміння називалися автономічні інституції, зокрема — запровадження в них системи національного представництва¹².

¹² Політика шовінізму // Діло. 1882. Ч. 78. 9(21) жовтня; Ч. 79. 13(25) жовтня;

Передчасна смерть В. Барвінського (22 січня/3 лютого 1883 р.) суттєво уповільнила процес виходу народовців на політичну арену як самостійної сили. Народовсько-старорусинському зближенню, під знаком якого пройшли 1883-1890 рр., значною мірою сприяла також непоступливість польської сеймової більшості в українському питанні. Консолідація двох провідних українських „партиї“ під гаслом протистояння польським домаганням об'єктивно сприяла зростанню національної свідомості українського громадянства, відповідно — розширенню соціальної бази народовського руху, що врешті-решт і уможливило у 1890 р. розрив зі старорусинами.

Друга половина 80-х рр. для галицьких польських ліберал-демократів стала періодом чи не найвищого політичного злету, була увінчана низкою яскравих перемог над станьчиками. Усвідомлення власної сили та прагнення максимально зміцнити позиції зумовлювали посилення інтересу до українського питання. У Східній Галичині без завоювання симпатій українського населення на успіх годі було розраховувати. Ініціатива владнати міжнаціональний конфлікт певною мірою відповідала також настроям польського західногалицького громадянства, забезпечувала душевний спокій останнього. Концепція українсько-польської „згоди“, пропонує ліберал-демократами, протягом 80-х рр. поволі еволюціонувала у бік реалізму. Це відбувалося в міру зростання національної свідомості українського населення і, відповідно, розвіювання сподівань польських лібералів на можливість перетворення народовців у пропольське угруповання. У ході виборчої кампанії до австрійського парламенту 1885 р. „Nowa Reforma“ констатувала, що „національний шовінізм охопив усю руську інтелігенцію — молодих і старих“. Видавці газети, продовжуючи твердити про цивілізаційну вищість польського елемента, усе ж перенесли акцент з унійної традиції на необхідність співпраці у мірі, якої вимагають „інтереси кожної національності“¹³.

Напередодні виборів 1885 р. Я. Червінський опублікував лист-меморіал В. Барвінського від 4 листопада 1882 р. У коментарі відзначалося, що В. Барвінський був „найпалкішим борцем за національну окремішність руської гілки, за її самостійний цивілізаційний розвиток — незалежний від поляків і росіян“, однак „у глибині душі визнавав необхідність згоди між поляками і русинами для добра обох народів“. Я. Червінський різко розкритикував галицьких „москвофілів“, які „б'ють“ народовців, акцентував на необхідності польсько-українського порозуміння з огляду на потребу „поборювати з'єднаними силами германізацію та російську пропаганду“¹⁴. Публікація, з якої випливав факт переговорів В. Барвінського з польськими політиками за спиною старорусинів, викликала обурення москвофіл-

Ч. 80. 16(28) жовтня; Ч. 81. 20 жовтня (1 листопада); Ч. 82. 23 жовтня (4 листопада); Ч. 83. 27 жовтня (8 листопада); Ч. 84. 30 жовтня (11 листопада). Дискусія В. Барвінського з Я. Червінським була перервана після того, як останній зробив спробу використати зв'язки з лідером українських народовців для власної політичної кар'єри, зокрема — під гаслом „посередництва“ між двома народами здобути посольський мандат до австрійського парламенту (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 3865, арк. 9-10 (лист Я. Червінського до В. Барвінського, 23 листопада 1882 р.); спр. 3427 (лист В. Барвінського до Я. Червінського, кінець 1882 р.)).

¹³ Wrogowie Rusi // Nowa Reforma. 1885. № 3. 4 stycznia.

¹⁴ Głos sp. Włodzimierza Barwińskiego o potrzebie pojednania się Rusinów z Polakami // Gazeta Narodowa, Lwów. 1885. № 111. 16 maja.

ського крила „старої партії“ (особливо наполегливо домагався пояснень від народовців „Новий Пролом“; газета „Слово“ — головний орган старорусинів — побоюючись розбиття напередодні виборів спільного комітету, промовчала). Це обурення знаходило сприятливий ґрунт в українському суспільстві. Непоступливість польської сторони надавала міжнародним стосункам у Галичині характеру замкненої ненависті. Народовці на шпальтах „Діла“ були змушені виправдовуватися (ставили під сумнів автентичність листа В.Барвінського, або ж трактували його лише як тактичний маневр).

Зі середини 80-х рр. у польсько-українські відносини настійніше, аніж у попереднє десятиліття, почав втручатися австрійський урядовий чинник. Загострення міжнародних стосунків у Галичині загрожувало дестабілізувати ситуацію в цілій державі. Суттєво ускладнювали зовнішньополітичне становище Австрії (особливо з огляду на помітне загострення в цей період австро-російських відносин) гасла соборності українських і польських земель, які лунали з уст, відповідно, народовців і ліберал-демократів. У цій ситуації заклики до польсько-українського порозуміння з метою „поборювати з'єднаними силами германізацію та російську пропаганду“ трактувалися урядовими колами як можливі каталізатори внутрішньо- та зовнішньополітичної деструкції. Так, коли „Gazeta Narodowa“ 25 січня 1885 р. вперше опублікувала згадуваний лист-меморіал В.Барвінського, то випуск конфіскувала прокуратура. Публікацію трактовано як загрозу суспільному спокою¹⁵. Довелося пройти через процес на рівні Вищого крайового суду, аби публікацію побачили читачі.

Переживаючи певне розчарування в народовцях, у другій половині 80-х рр. польські ліберал-демократи розширили спектр пошуку союзників серед українських політичних сил. Цьому сприяло висунення в лідери польського ліберально-демократичного руху в Галичині Т.Романовича, який в українському питанні намагався діяти більш прагматично, аніж Я.Червінський. Поштовхом до активізації польсько-українських контактів стало загострення австро-російських відносин, яке породило надії на відновлення польської державності.

У листі до Т. Окуневського 20 липня 1888 р. М. Драгоманов сповіщав, що до нього приїздив делегат від групи польських демократів зі Львова, аби досягти польсько-українського порозуміння на випадок війни між Австрією та Росією¹⁶. Цим делегатом був А. Гіршберг — історик і публіцист, працівник Оссолінеуму. Він мав письмове уповноваження до переговорів, написане Т. Романовичем¹⁷. М. Драгоманов „охолодив делегата“, відмовившись виступати від імені галицьких українців, а також наголосивши, що

¹⁵ Głos sp. Włodzimierza Barwińskiego o potrzebie pojednania się Rusinów z Polakami wobec c. k. trybunału karnego // Gazeta Narodowa. 1885. №49. 1 marca.

¹⁶ Павлик М. Із переписки М. П. Драгоманова. Переписка М. П. Драгоманова з Н. Н., репрезентантом групи галицько-польських демократів (1888-1889) // Жите і Слово, Львів. 1896. Т. 5. Кн. 2. С. 108-109.

¹⁷ Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji (1876-1895). Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968. S. 97. Листування А. Гіршберга з М. Драгомановим опублікував у журналі „Жите і Слово“ в 1896 р. М. Павлик. Щоб не наразити А. Гіршберга на переслідування з боку влади, М. Павлик позначив його латинськими літерами „N. N.“.

йому „майже індіферентні випадки війни з територіального боку“. Імовірна війна цікавила його лише у контексті реформування Росії. Загалом М. Драгоманов поставився прихильно до ідеї польсько-української „згоди“ на рівні демократичних сил. Однак, на його думку, така „згода“ не могла бути обумовлена тільки можливістю війни, тобто боротьбою за територію, а мусила б насамперед обіймати „умови праці для добра країв і народів, праці щоденної, прозаїчної“¹⁸.

Сеймова виборча кампанія 1889 р. посилила інтерес польських ліберал-демократів, яких обтяжувала опіка консерваторів, до українського питання. 16 (28) квітня у Львові за їхньою ініціативою відбулося віче представників галицьких міст і містечок, яке схвалило запропоновану Т. Романовичем виборчу програму. Наголошувалося, що польське демократичне стороництво підтримуватиме кандидатів, які „будуть репрезентувати не лише одну соціальну верству, але ціле населення краю“, домагатимуться розширення автономії Галичини на засадах резолюції 1868 р., піднесення матеріального та освітнього рівня народу, „будуть підтримувати слушні домагання русинів щодо визнання прав руської мови й загалом будуть займати щодо русинів становище, наповнене справедливістю і духом братньої згоди, скріплюючи таким чином вузли, тісно зв'язуючі поляків з русинами“. Для керівництва виборчою акцією в містах створено спеціальний комітет, який, зокрема, повинен був „виступати лише проти таких кандидатів русинів, які, стоячи на чужому своєму власному народові ґрунті, свою вітчизну шукають поза межами Русі“¹⁹.

Згадані заяви були адресовані насамперед українським народовцям, політичні позиції яких зростали. Останні ж реагували обережно. Загалом підтримуючи ідею українсько-польського порозуміння, газета „Діло“ виступала водночас із критикою польських демократів за нечіткість, половинчатість рішень у питанні міжнаціональних стосунків. Наголошувалося, що „точки, дотикаючі справ національних в краю нашім, не посідають тої ясності й щирості, яка передовсім потрібна, щоби покласти яку-таку основу до зближення обох народів“. Водночас відзначалося, що „ухвали віча міських відпоручників можемо прото уважати як першу, хоч ще несміливу пробу акції, що була би дуже на часі“. Особливі застереження у народовців викликало прагнення польських ліберал-демократів до розширення галицької автономії²⁰.

¹⁸ Павлик М. Із переписки М. П. Драгоманова... С. 109. Листування М. Драгоманова з А. Гіршбергом тривало до осені 1889 р. Ці контакти, в які були втягнуті також І. Франко і Т. Окуневський, носили здебільшого академічно-світоглядний характер. Сторони говорили про цілком різні речі. М. Драгоманов відстоював ідею українсько-польського порозуміння у контексті проведення ліберально-децентралізаторських реформ у Росії і створення федерації народів. Автономізацію Російської імперії він вважав корисною і взаємоприйнятною рівно для українців і поляків. Натомість А. Гіршберг ключовою висував проблему відбудови незалежної Польщі, вимагаючи від української преси припинення критики польської адміністрації в Галичині.

¹⁹ Wzies miejski // Nowa Reforma. 1889. № 99. 30 kwietnia; Віче одпоручників міст галицьких // Діло. 1889. Ч. 84. 17(29) квітня.

²⁰ Діло. 1889. Ч. 86. 19 квітня (1 травня).

Під час сеймової сесії 1889 р. український Клуб заявив про себе як добре організована і політично потужна сила, з якою „не рахуватися було б надто нерозважливо“²¹. Активні спроби центристських і правих угруповань створити в сеймі сильне консервативне об'єднання („консервативну унію“) посилили взаємний інтерес українських народоців і польських ліберал-демократів. Стала помітною, головним чином при розгляді соціально-економічних питань, тенденція до солідарного виступу польської лівиці та українських послів. Але швидко виявилось, що ситуація кінця 80-х рр. суттєво відрізняється від тієї, якою була ще кілька років тому. Ставало зрозумілим, що проблема українсько-польських відносин (у національному сенсі) своїм впливом покриває всі інші, є стрижнем напрути, відтак — ключовим фактором суспільно-політичного життя Галичини. Тягар історії (польські ліберали, наприклад, освячували повстанську традицію, захищали її ветеранів від різкої критики українців) та прагнення зміцнити соціальну базу (не залишитися поза правлячою коаліцією) штовхали польських ліберал-демократів до кроків назустріч настроям суспільства. Їхня ідеологія набувала дедалі виразніших антиукраїнських рис.

Зростаючі національні домагання українців швидко розходилися з уявленнями польських ліберал-демократів про „межі слухності“. Це накладало негативний відбиток і на контакти польської лівиці з українським сеймовим Клубом у питаннях соціально-економічного розвитку. Так, не підтримано ініціативу українських послів про створення у сеймі українсько-польського „селянського кола“. При тому наголошено, що польські демократи не є прихильниками творення у сеймі угруповань на підставі інтересів окремих соціальних верств. Щоправда, у написаній Т.Романовичем „Відповіді русинам“ (аналіз змісту дає підстави датувати записку листопадом 1889 р.) висловлювалася готовність польської лівиці до „порозуміння з русинами в усіх селянських питаннях і підтримки надалі будь-якої порушеної ними слухної справи“²². Однак, усе менше українських ініціатив відповідало цій „слухності“. Післясесійні коментарі польських ліберал-демократів у стосунку до українців відзначалися жорстким тоном. „Nowa Reforma“ відкидала можливість „сталого альянсу“ польської лівиці та українців у сеймі, вказуючи на „границю“, на якій „для кожного польського сторонництва закінчується можливість співпраці з русинами“²³. Видавці „Dziennik Polskiego“ висловлювалися більш відверто: „Лівиця є... поступовою, але доктринам лібералізму ніколи не пожертвує національного інтересу — і радше перестане існувати, аніж мала би коли-небудь зробити якийсь фальшивий крок зі шкодою для національного інтересу, з оглядів на популярні ліберальні гасла“²⁴.

Нездатність ліберал-демократів поступитися вимогою збереження польсько-української інтелектуально-духовної та політичної унії, вийти за межі

²¹ Klub ruski a lewica // Dziennik Polski, Lwów. 1889. №331. 29 listopada; Po Sejmie // Nowa Reforma. 1889. №275. 29 listopada.

²² ЛІНБ НАН України, від. рукописів, ф. 5, спр. 6826/II, арк. 427-428. На ці переговори вказує також: Po Sejmie // Nowa Reforma. 1889. №276. 30 listopada.

²³ Po Sejmie // Nowa Reforma. 1889. № 276. 30 listopada.

²⁴ Klub ruski a lewica // Dziennik Polski. 1889. №331. 29 listopada.

гасел „братерської згоди“ і „спільного майбутнього“²⁵ виштовхувала їх на узбіччя політичного життя Галичини. Українці погоджувалися на діалог лише з тими польськими чи австрійськими політичними силами, які володіли реальною владою і були психологічно готовими до конкретних поступок на засадах національної рівноправності. Будь-який натяк на унійні зобов'язання викликав обурення українського суспільства, робив неможливими угодові переговори. У цьому сенсі заходи польських ліберал-демократів утверджували правлячі консервативні кола в думці про неможливість побудови польсько-українських відносин лише на засадах „унійного настрою“, змушували шукати реалістичні шляхи узгодження національних інтересів у Галичині.

Українсько-австрійсько-польське порозуміння 1890 р. („нова ера“) істотно підірвало політичні позиції польських ліберал-демократів. По-перше, вони залишилися поза переговорним процесом (незважаючи на відчайдушні спроби Я.Червінського приєднатися до нього)²⁶. По-друге, сам характер угоди повністю перекреслював пропаговану польськими демократами концепцію українсько-польських стосунків. Розрив народовців із русофілами, якого так наполегливо вони домагалися, не тільки не привів до відновлення українсько-польського „братерського“ (у значенні — побудованого на любові) союзу на засадах унії та польської цивілізаційної вищості, але й навпаки — залишив ліберал-демократів поза реальною політикою, зміцнивши в Галичині впливи австрійського уряду та лояльних до нього краківських консерваторів. Стрижневим потуллатом „нової ери“ стала вірність „австрійській державній ідеї“ в обмін на позитивні зміни у ставленні до українців, натомість ідея порозуміння та співпраці з поляками згадувалася українцями із значними застереженнями. За влучним висловом „Nowej Reformy“, полякам замість руки „подано тільки кінець мізинця“²⁷. Крім того, розрив народовців із русофілами позбавляв польських ліберал-демократів останнього вагомого пункту критики українців.

Таким чином, польські ліберал-демократи відігравали помітну роль у суспільно-політичному житті Галичини 80-х рр. XIX ст. Їхній інтерес до українського питання впливав із прагнення отримати самостійну роль у політиці. Розглядуване десятиліття в історії галицької польської ліберал-демократії пройшло під знаком пошуку способів узгодження концепції польського „історичного народу“ з визнанням національно-політичної окремішності українців. У міру наростання українсько-польських суперечностей сподівання, що такий підхід забезпечить належне місце у політиці, розвіювалися. Це підштовхувало до визнання міжнаціонального конфлікту, а відтак визначило еволюцію польських ліберал-демократів у бік ендеції.

²⁵ У 1891 р. Я. Червінський стверджував, що „поляк є природним братом і натуральним союзником русинів“. Не заперечуючи національної окремішності українців, він усе ж наголошував, що вимоги останніх треба задовольнити у такій формі, яка би „відповідала спільному минулому і спільне майбутнє забезпечувала“ (*Czerwiński J. J. O Rusinach i do Rusinów. Kraków, 1891. S. 9-10*).

²⁶ ДНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 2727, арк. 1-4, 5-6. (листи Я. Червінського до В. Барвінського, 3 листопада 1890 р., 7 січня 1891 р.) та ін.

²⁷ *Po Sejmie. Rusini // Nowa Reforma. 1890. № 283. 10 grudnia.*